

Міністерство освіти і науки України
Криворізький державний педагогічний університет
Факультет української філології
Кафедра української мови

Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри

Матеріали Міжнародної наукової конференції

5–6 листопада 2009 року

Кривий Ріг
«Видавничий дім»
2009

ЗМІСТ

ТРАДИЦІЯ ГЕНЕАЛОГІЧНОГО Й ТИПОЛОГІЧНОГО РОЗПОДІЛУ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ. ФОНЕТИЧНА СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК СВДЧЕННЯ ЇЇ САМОБУТНОСТІ

Biłozor-Twardy Maryna. Był prawdziwym ukraincem.	9
Гамали О. И. Отражение особенностей национального коммуникативного поведения в драматургии (на материале пьес М. Булгакова и В. Винниченко).....	11
Глущенко В. А., Овчаренко В. М., Рябініна І. М. Лексичні запозичення як джерело вивчення історії східнослов'янських мов у концепції О. О. Шахматова, М. М. Дурново та А. Ю. Кримського.....	19
Коротич К. В. Контрпропагандистські стратегії і тактики в радянському дискурсі 1941–1945 років	27
Косьонкіна Г. Ю. Теоретичні проблеми історико-типологічних досліджень в історіографії мовознавства	33
Микитюк О. Р. Самобутність української фонетичної системи	39
Пилипенко Є. М. Відображення системи вокалізму говірки селища Стеблів у повісті Івана Нечуя-Левицького «Причепи»	44
Полюга Л. М. Зіставний аналіз слов'янських мов у концепції Олександра Царука	52
Тихонова О. Ф. Фонетична і фонологічна асиміляція англіцизмів як спільна риса процесу запозичення неспоріднених мов (української і китайської)	54
Токарев Г. В. Вербализованные символы культуры.....	60
Фаріон І. Д. Термін «руська мова» в контексті історії мови	63
Фельчак О. О. Лінгвістичноісторіографічний аспект вивчення генетичних зв'язків слов'янських мов.....	73
Холодова Н. В. Учені Празької лінгвістичної школи про морфологічну класифікацію мов	80
Царук Н. В. Розвиток поглядів С. Смалі-Стоцького на походження української мови у праці Олександра Царука „Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри”	87
Шутак Л. Б., Собко І. О. Мовна політика в Україні: проблеми і перспективи	93
Явір В. В. Рідна мова як одна з вузлових ланок духовно-національного буття народу і держави	100

**ЛЕКСИКА І ФРАЗЕОЛОГІЯ СУЧАСНИХ СЛОВ'ЯНСЬКИХ
МОВ ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ІСТОРІЇ, КУЛЬТУРИ,
ПСИХОЛОГІЇ СЛОВ'ЯНСЬКИХ НАРОДІВ**

Арешенков Ю. О. Концепт «хата» в поетичному ідіостилі Т. Шевченка	108
Білка О. Л. Зооморфічна метафора у структурі біологічної лексики	114
Борита В. М. Конфесійний стиль української мови: етапи становлення і розвитку	122
Бочина Т. Г. Коннотативные антонимы в русской паремике	127
Величко Г. Г. Кінетичні паралінгвістичні фразеологізми української мови як мовна реалізація психічних процесів та станів українців	133
Вербовий М. В. Із спостережень над говіркою містечка Кривий Ріг (коло 1911 р.)	141
Віняр Г. М. Полонізми в діалектному мовленні однієї з говірок Західного Поділля (матеріали до діалектного словника).....	145
Глуховцева К. Д. Граматичні класи слів як одиниці лексикону діалектної мовної особистості	148
Голікова Н. С. Структурно-ономасіологічна парадигма топонімів – назв вулиць міста Дніпропетровська	155
Зимовець Г. В. Атрибутивні двочленні ергоніми в ономасіологічному та когнітивному аспектах	161
Іваноў Я. Я. Ад прыказкі да анты-прыказкі (эвалюцыя жанру).....	168
Іншаков А. Є. Актуальні проблеми вивчення кольороназв у лінгвістиці	176
Іншакова І. О. Ботанічна лексика у словнику Є. Славинецького	180
Кажан В. І., Калініна Р. П. Запозичені слова як джерело поповнення газетної лексики	189
Казаків В. Л., Паранько І. С., Шипунова В. О. Географічні урботопоніми міста Кривого Рогу	193
Калашник В. С., Філон М. І. Лексико-семантична група «змії» в сучасній українській мові: аспекти діахронічного аналізу.....	199
Клімчук Г. П. Лексичні діалектизми в публіцистичній спадщині Михайла Грушевського	205
Колесник Н. С. Фольклоронім <i>Дунай</i> та проблема етногенезу слов'ян...	214
Литовченко І. О. Військова справа як одне з джерел поповнення фразеологічної системи української мови.....	222

Мамчич І. П. Розвиток лексичного значення слів у сучасній українській мові.....	228
Мех Н. О. Лінгвокультурологема <i>логос</i> в українському мовному просторі	233
М'ясянкін Л. І. Термінологічна лексика в українському рекламному дискурсі	241
Навчук Г. В., Ткач А. В. Проблемні аспекти функціонування українських медичних термінів	245
Савєлова Л. А. Лакуни в системі руського нареччя (на матеріалі діалектної лексики)	252
Шарманова Н. М. Афоризм у поліпарадигмальному аспекті	258
Шевченко С. В. Початок формування театральної термінології української мови.....	264
Щербатюк В. С. Історія становлення поняття „синонім” у лінгвістиці ..	267
Яніцька Н. Р. Мікроергонімія центральних та східних районів Львівщини	274

СЛОВОТВІРНІ ТА МОРФОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ

Білих О. П. Активні дієприкметники в церковнослов'янській мові української редакції кінця XVI – XVII ст.	283
Білоусенко П. І. Назви спадків із суфіксом <i>-ина</i> та <i>-щина</i> в історії української мови.....	288
Бузько С. А. Оказіональні лексичні утворення в текстах української постмодерної прози (функціонально-стилістичний аспект)	294
Висоцька Т. Й. Сполучники підрядності <i>бо, ли, да, же</i> в пам'ятках української мови XVI –XVII ст.	302
Девальєр О. М. Семантична класифікація аббревіатурної лексики сучасної української мови	308
Дядечко Л. П. О понятии обиходно-массовой языковой стихии и ее составляющих	313
Качайло К. А. Особливості структури і семантики назв місцевості (конфіксальні іменники на <i>-ок</i>).....	321
Левакіна Т. В. Місце мікрогрупи соціативності – паралельного зв'язку у прийменниковій системі сучасної української мови	328

Литвиненко О. В. Назви фізичних величин як складові концепту «неозначено велика кількість» в українській мові	336
Михайличенко Н. Є. Способи словотворення українських ойконімів на <i>-ець</i>	341
Московченко О. П. Значення морфеми <i>бог-/біг-/бож-/біж-/баж-</i> в українській мові в порівнянні зі співвідносними морфемами у споріднених словах інших слов'янських мов	347
Олексенко В. П. Словотвірний потенціал збірних іменників із суфіксами іншомовного походження в сучасній українській мові	356
Поповський А. М. Українські прізвища з компонентом <i>-їд- (-їж-)</i>	362
Савич К. С. Особливості функціонування відаббревіатурних okazіоналізмів у публіцистичному стилі сучасної української літературної мови	367
Сегін Л. В. Типи двозонних парадигм дієслів динамічної просторової локалізованості в українській і польській мовах	373
Сологуб Н. М. Варіантність відмінкових закінчень іменників у контексті сучасного українського мовного розвитку	379
Стишов О. А. Тенденції до автохтонізації в лексиці і словотворенні сучасної української мови	385

СИНТАКСИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЗВ'ЯЗНОГО ТЕКСТУ

Барна Г. С. Прецедентні феномени як елемент політичного рекламного тексту	395
Білоконенко Л. А. Чутки як джерело суспільної конфліктної комунікації ...	400
Вавринюк Т. І. Засоби суб'єктивації оповіді в новелах М. Коцюбинського ..	407
Городецька В. А. Зміна форми предиката в односкладних реченнях при перекладах з української мови російською	412
Єршова Н. В. Видо-часова організація складносурядних речень у прозі Євгена Гуцала	416
Колоїз Ж. В. Молитва як конфесійний та художній текст	422
Конюхова Л. І. Обмежувально-видільні частки як засіб актуалізації в мові реклами	432
Кульбабська О. В. Теорія скорочених речень у трактуванні С. Смаль-Стоцького та Ф. Гартнера: погляд крізь призму сучасності	437

Литвинюк О. І. Ідеографічні виміри комунікативного ядра сучасної української мови.....	443
Лошаков А. Г. Сверхтекст как неканоническое текстовое образование .	447
Майструк Т. С. Стилiстичнi функцiї англiзмiв рiзних семантичних груп у текстах публiцистичного стилю	454
Малюга Н. М. Комунікативно-прагматичний підхід до вивчення співвідносних засобів вираження референтно тотожних значень: перехід від однієї системи координат до іншої	459
Мелкумова Т. В. Градація як засіб увиразнення мовлення мас-медіа.....	464
Мішеніна Т. М. Структура і семантика посесивних одиниць в українській мові.....	468
Остроушко О. А. Епічно-спонукальні замовляння в українській магiчнiй традицiї	476
Skab Maryan. Specifika apelace v češtině očima ukrajinisty	481
Талаш І. О. Вставлені конструкції як маргінальний компонент функціонально-семантичного поля темпоральності в публіцистичних текстах.....	485
Чумак-Жунь И. И. Когнитивно-эстетическая информация поэтического текста	489

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ У СУЧАСНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

Бакум З. П. Компетентнісний підхід: проблеми реалізації на профільному рівні навчання української мови.	498
Бондаренко Г. О. Застосування технології проектів у формуванні фоностилістичних умінь і навичок учнів.	503
Борисенко В. В. Текст як засіб формування професійної мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців економічного профілю	509
Кондрашова Л. В. Духовно-нравственная и эмоционально-интеллектуальная направленность университетского филологического образования	515
Павлик О. А. Специфічні лексико-граматичні засоби як система орієнтирів у навчанні близькоспорідненого мовлення	523
Токарева И. Ю. Формирование культурно-языковой компетенции школьников при изучении социально дифференцированной лексики .	529
Цоуфал Л. С. Формування комунікативної компетенції учнів у процесі вивчення морфології	532

СЛОВО ПРО ЛЮДИНУ, НАУКОВЦЯ, ПРОСВІТНИКА

Царук-Гуйванюк Н. В. Він любив вас усіх, а найбільше любив Україну...	541
Татарин-Кнігніцька М. Усе життя – у творчому горінні.....	548
Явір В. В. Ніщо в житті не минає безслідно.....	549
Козлов А. В. За критеріями людства.....	551
Поповський А. М. Із когорти славетних.....	552
Розмова у «Книгарні біля брами»: Інтерв'ю Олександра Царука і Ярослава Ороса (26 лютого 1999 року, м. Київ).....	554
Скаб М. С. РЕЦЕНЗІЯ на монографію Царука Олександра Васильовича «Українська мова серед інших слов'янських: етнологічні та граматичні параметри» (Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1998. – 324 с.).....	561
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ.....	563

Література

1. Вільсон Е. Українці: несподівана нація / Е. Вільсон [пер. з англ.] – К.: К.І.С., 2004. – 552 с.
2. Вівчарик М. М. Україна: від етносу до нації: [навч. посібник] / М. М. Вівчарик. – К.: Вища школа, 2004. – 219 с.
3. Ермоленко С. Соціальна престижність української мови в сучасному комп'ютерно-інформаційному світі. – <http://www.ualogos.kiev.ua/>: Інститут українознавства. Українознавство. Електронне наукове фахове видання, 2005. Число №4 (17).
4. Калакура Я. Мова як об'єкт та інструмент історичного дослідження. – <http://www.ualogos.kiev.ua/>: Інститут українознавства. Українознавство. Електронне наукове фахове видання, 2005. Число №4 (17).
5. Погрібний А. Г. Поклик дужого чину (3 промов про наболіле) / А. Г. Погрібний. – К.: Видавн. центр „Просвіта”, 2004. – 496 с.

УДК 811.161.2'27:130.122

В. В. Явір

РІДНА МОВА ЯК ОДНА З ВУЗЛОВИХ ЛАНОК ДУХОВНО-НАЦІОНАЛЬНОГО БУТТЯ НАРОДУ І ДЕРЖАВИ

Явір В. В. Рідна мова як одна з вузлових ланок духовно-національного буття народу і держави.

У статті йдеться про те, що жодна національна культура як самодостатня й самобутня не може реалізуватися засобами іншої мови, що рідна мова є однією з вузлових ланок духовно-національного буття народу і держави, глибинним осередком морального здоров'я нації; наголошується на тому, що криза національної ідентичності пов'язана передусім з глибокою кризою національної ідентичності на мовно-культурному рівні.

Ключові слова: мова, національна культура, національна ідентичність.

Yavir V. V. The native language as one of the central links of spiritual and national being of nation and country.

The article deals with the fact that none of the national cultures as all-sufficient and distinctive can not be realized by means of other language, that native language is one of the central links of spiritual and national being of nation and country, it is its deep core of moral health. The author emphasizes that crisis of national identity first of all is connected with the crisis of national identity on language and cultural levels.

Key words: language, national cultures, national identity.

Проблеми „мова і народ”, „мова і культура”, „мова й особистість” залишаються актуальними впродовж тривалого часу. І це не випадково, оскільки мова, за визначенням багатьох, зокрема європейських учених (В. Гумбольд, О. Потебня, Л. Вайсгербер, М. Гайдеггер, К. Леві-Строс та ін.), є духовною субстанцією, культурним кодом, „домівкою буття”, живим функціонуванням народного духу, зрештою, вербалізованим інтелектом як народу, нації, так і окремої особистості. Тому цілком закономірною є неперехідна увага до мовних проблем не лише філософів і мовознавців, культурологів і політиків, соціологів і психологів, а й суспільства загалом. З огляду на це принципове значення мають дослідження креативного потенціалу рідної мови як потужного джерела морального здоров'я народу, глибинно закоріненого в його внутрішній світ [4, 16].

Особливо загострилися названі проблеми й постали на вістрі часу з прийняттям Закону про мову в Україні та з виникненням й утвердженням української держави як самостійної адміністративно-територіальної одиниці. Через кілька років після проголошення державної незалежності і викликаного цим фактом періоду національного, політичного і культурно-

мовного пожвавлення під шаленим тиском певних політичних сил поширювалися стогнаційні явища в розвитку державних функцій української мови. Порівняно з початковим етапом звужується сфера дії Закону про мови, дедалі більшої популяризації набувають погляди про необхідність зміни мовного законодавства в напрямку закріплення державних функцій на території України і за російською мовою. Гасло двомовності, за слухним висновком І. Дзюби, висувається російськомовними одномовниками не для того, аби вивчити українську мову і стати двомовними, а, навпаки, щоб назавжди затвердити за собою право нав'язувати свою російську одномовність усьому суспільству [1, 804]. Отже, фактично розгорнувся шалений наступ на мовні права корінного народу. Прикрим є те, що з цим солідарні й окремі українські політики з науковими ступенями та вченими званнями. Наведемо для ілюстрації пасаж віце-президента НАН України: „Відроджувати можна те, що було раніше. Але української нації як державно-політичної спільності ніколи не існувало. Що ж ми маємо намір у такому випадку відроджувати?... Тут має бути щось одне: якщо є що відроджувати, то не все так погано було в нашій історії. Якщо ж справді погано, то навіщо нам таке відродження?” [10]. Академік П. Толочко обстоює впровадження двомовності, за якої, на його думку, російська зніме психологічну напругу в суспільстві, розблокує шлях до становлення української політичної нації. Незважаючи на державний статус української мови, „глибока тривога за її буття і майбутнє набрала нової гостроти і гіркоти” [1, 796]. Чи виправдана ця тривога? Спробуємо оцінити мовну ситуацію наших сьогоденних реалій. Безумовно, деякі зміни на краще відбулися. Українська мова дещо потіснила російську в офіційній сфері, сфері державного управління, в офіційній документації, трохи розширила своє функціонування в міському побуті, дещо зміцнила свої позиції в ряді вишів і середніх спеціальних закладів. Звісно ж, це успіхи мінімальні, неадекватні державному статусові нашої мови і напівмірні з тими сподіваннями, які ми пов'язували зі здобуттям державної незалежності України.

Без сумніву, мовне одужання суспільства – процес довготривалий, він є „складовою загального національно-культурного поступу” [1, 796]. Для долі мови набагато важливішим є те, що відбувається в інших сферах суспільного життя – культурі, ЗМІ, книгодрукуванні, бізнесі тощо. У цих сферах російська мова майже безконтрольно панує в Україні, створюючи атмосферу „природної” російськомовності українського простору [1, 796].

У кінці 80-х – на початку 90-х років чимало громадян України почали прихильно ставитися до української мови, асоціюючи її з протестом проти гніту, з утвердженням власної гідності, з прагненням до демократії, свободи і справедливості... Однак ущербність української державності, засилля комуно-номенклатурної мафії, соціально-економічна

катастрофа кинули зловісну тінь на цю нестійку репутацію української мови серед значної частини зрусифікованого населення [1, 797].

Незважаючи на значне формальне збільшення україномовних дитячих садків, навчальних закладів різних рівнів, молодь, яка народилася і досягла повноліття в незалежній державі, опанувала українську мову, але, як правило, не користується нею на побутовому рівні, очевидно, через те, що колосальні механізми русифікації діють уже в режимі самовідтворення.

Ущербність реального, а не юридичного законодавчого статусу української мови віддзеркалює неповноцінність української теперішньої державності, слабкість державної волі, брак морально-політичного авторитету, її політичну, економічну, адміністративну анемічність. Тобто ущербність державності є наслідком ущербності національного буття народу. А щодо законодавчої пріоритетності української мови, вона залишається лише декларацією, допоки не буде підтверджена добре продуманою і відповідним чином профінансованою програмою реального забезпечення цієї пріоритетності. І тоді відпаде потреба в багатьох дискусіях на цю тему. Поки ж що більший дискомфорт в Україні відчувають не російськомовні, а ті, чия рідна мова – українська. Улюблений аргумент тих, хто не хоче емансипації української мови, – „так історично склалося”. А „історично склалося” провінційне, другорядне, підколоніальне становище української мови і культури. Хіба не пам'ятаємо, як у роки т. зв. „застою” в академічному Інституті мовознавства ім. О. Потебні під керівництвом академіка І. Білодіда розроблялася і пропагувалася псевдотеорія „двомовності”, „двох рідних мов”? Звісно, ніякої науки там не було – було звичне для тих часів ідеологічне замовлення, покликане обслуговувати ще одну комуністичну „теорію” про „злиття націй”, про „формування єдиного радянського народу” із „спільною мовою міжнаціонального спілкування” [2, 104-105]. „Двуязычіє” і тоді, й тепер – звичайна політична спекуляція.

Чи не є парадоксом, що багато депутатів Верховної Ради не знають і не хочуть знати державну мову? Чиї інтереси вони обстоюють у вищому законодавчому органі держави – питання риторичне. І чи ж має бути успішною країна, якщо у складі її найвищого органу є такі „представники народу”? Вимога до чиновників вищого державного рівня, депутатів, політиків знати мову держави розцінюються ними як злісний український націоналізм, утиски громадянських прав, заборона користуватися російською мовою і т. ін. Звісно, нашому суспільству потрібен фаховий діалог з цих пекучих, доленосних для держави і народу проблем на науковому, а не псевдополітичному, демагогічному рівнях. Політики ігнорують думки науковців – мовознавців, філософів, соціологів, психологів, культурологів з науково-дослідних академічних інститутів, таких, як, скажімо, Інститут мовознавства ім. О. Потебні, Інститут української мови, Інститут літератури ім. Т. Шевченка, Інститут

мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Рильського, Інститут суспільствознавства та ін. Який же це „діалог”? На сьогодні в нашій державі немає інституцій, які системно на державному рівні, з урахуванням глибоких наукових висновків розбудовували б і впроваджували б у життя розв'язання цих пекучих і для держави, й для нашого суспільства загалом проблем.

Позиція основної маси українців була б набагато спокійнішою, якби не було безпрецедентних зусиль зберегти непохитну гегемонію російської мови в Україні. Пристрасті навколо цих проблем не вщухнуть, доки українці не відчують себе затишно у своїй державі. Чия земля, чії банки, чия економіка, чії ЗМІ, чия влада в нашій країні? І чия мова? Отож-бо. У цивілізованому світі без знання державної мови не можливо отримати громадянство, а в Україні керувати державою – можна. І приймати закони про мову, якої не знаєш і знати не хочеш [1, 828]. Тому хто ж, як не патріоти, мають обстоювати свої права на своїй землі? Нам треба вчитися в росіян захищати і насаджувати свою культуру, свою мову, свої права. Тоді буде все гаразд у нашій державі і, очевидно, не буде будь-яких підстав стверджувати деяким сусідам, що „Україна – не держава, а територія”. А поки що загроза втрати нами і мови, і культури, і держави не зникла. Адже зникнення мовно-культурної ідентичності – це зникнення нації. Українці ж, які зберегли свою національну і мовно-культурну ідентичність, ніколи не погодяться на наявну ситуацію у своїй державі, бо в мові, як відомо, „концентрується сама сутність історичного буття народу” [1, 809].

Як цілком справедливо наголошує у своєму есе „Мова і влада” О. Забужко, „мова виконує, серед інших, дуже важливу філософсько-світоглядovu функцію: вона прив'язує етнос до його природного оточення, до ландшафту, до того кривого, предметно-обжитого космосу, з рослинністю та звіриною включно, котрий становить неорганічне тіло народу” [2, 106-107]. За повідомленнями литовських учених, складена геофізиками карта електромагнітних полів на території республіки збіглася з картою литовських діалектів з точністю до 1 км!.. „Мова й людину вписує в чітко окреслений континуум – робить свого носія тутешнім, звідки б він не походив” [2, 107]. Варті уваги й ті спостереження авторки, що стосуються зв'язків між генетичною пам'яттю і мовою людини: так, етнічний українець, мешканець Пенсільванії, який уперше ступив на українську землю, „пронизливо „впізнає” досі ним не бачений краєвид, закодований в рідному слові (виділено нами – В.Я.), ... відчуває, як його трудно збережена, забур'янена англїцизмами українщина, легко, без жодних зусиль допасовується до навколишньої землі, води і неба: будь-яка інша мова тут неприродна, неадекватна, неістинна!” [2, 107].

Безперечно, мовне питання не можна розглядати ізольовано від усієї і політичної, і соціально-економічної, і культурної ситуації. „Вписування людини в історію, в історичну пам'ять, – підкреслює П. Мовчан, – дає їй

необхідність підґрунтя причетностей не до скороминушності, а до Вічності, до Великої Родової Пам'яті. А поза мовою рідною, мовою материнською такого прилучення не буде. Відповідно й культурного відродження, на яке ми покладаємо великі надії” [6, 124]. Саме мова перш за все є осередком людської гідності. Мовні ж асимільовані мутанти, як відомо з праць В. Гумбольдта, О. Потебні, Л. Вайсгербера та ін., є нецілісними в психологічному плані, бо користуються не „глибинним знаннями мови, а віддзеркаленими” [6, 138]. Денаціоналізація є чинником аморалізації, внутрішньої спустошеності, бездуховності не лише асимільованого народу, але й асимілятора [9, 271]. Безсумнівним є те, що жоден народ не зміг би оживити і запліднити чужу мову своїм духом, аби не перетворити цю мову в іншу [9, 271]. Мова – це певним чином і антропологія, оскільки зміна мови позначається на зміні об'єму пам'яті [3, 197].

Соціологи спостерегли, що найвищий відсоток злочинів чиниться саме в зденаціоналізованих містах, де українська мова майже відсутня, а російська помітно спотворена. Цей факт переконує, що звуження сфери вжитку національної мови безпосередньо пов'язане зі звуженням зони духовності, деградацією, утратою народних традицій, зрештою, загальним моральним зубожінням, коли втрачається неповторний національний світ, збіднюється його палітра. Цікаве спостереження подав А. Окара щодо російської мови, яка побутує на теренах України: „Украинский русский” ніяк не „великий и могучий”, а убоге аргі південно- та східноукраїнських технополісів – воно панує над українською, яка давно вже має ознаки елітарної мови” [8, 3]. Саме російська мова, на думку автора, є нині носієм космополітичних настроїв, відповідного спрямування культури. У багатьох російськомовних ЗМІ з мазохістським самозахопленням пишуть про „разрушение общего культурного пространства”, про „насиленную украинизацию”, про „угрозу для существования русского языка и русской культуры в восточных областях Украины”. Такі досить цинічні заяви, зазначає уродженець Полтавщини, етнічний українець, нинішній мешканець Москви А. Окара, якщо дивитися на проблему з самої України, робляться або некомпетентними, або ангажованими людьми. Ковбасні потреби, на думку науковця, можна без проблем задовольнити й російською мовою, „кока-кольні” – англійською. Українська ж, принаймні на сьогодні, – це для духу. Без рідної мови і сама людина, і весь народ випадають з космічного ладу, перетворюються на „населення”, „споживачів”, етномаргіналів, що стоять на межі двох етнокультурних та мовно-культурних світів і не є органічно інтегрованими в жоден із них, адже мова є „дух” народу.

За спостереженнями Р. Кіся, „етномаргіналізація, а з нею і вивітрювання українських сенсожиттєвих інтенцій... охоплює вже навіть і найсвідоміше українське університетське студентство у Львові, Луцьку чи Івано-Франківську” [4, 26]. Утрачаючи себе як осередок власного мовно-

культурного світу, ми ще більше стаємо пасивними „периферійними” споживачами чужих смислів, цінностей та інтерпретаційних моделей [4, 26]. Криза особи, криза національної ідентичності та українська мовно-культурна катастрофа, як цілком слушно зазначає Р. Кісь, узаємно зумовлюють і взаємно посилюють одна одну. Сьогодні великі міста України, по суті, виконують функцію „плавильних котлів” етномаргіналізації українців, їх зросійщення навіть активніше, ніж це було двадцять-тридцять років тому. А отже, одним із нагальних і актуальних завдань національно-мовної політики на державному рівні має бути насичення українського урбаністичного простору своїм рідним смислонаповненням [4, 31].

Саме українська мова й українське „пробудження” є „містком” до української культури, оскільки саме вона має скерувати українців на осягнення смислових і духовних глибин нашого мовно-культурного світу, саме мова й культура мають „повернути націю до себе додому”, опанувати „собою” і всім „своїм” – від земельних надр до історії й культури” [2, 91]. Усіх тих, – українців, росіян, євреїв, – хто обстоює своє право „не знати мови” держави, у якій живуть, „об’єднує одне – внутрішнє, на рівні самопочування, духовне чужинство щодо землі, на якій мешкають. І вододіл між „тутешністю” і „чужинством”, причетністю і непричетністю, присутністю і неприсутністю (психологічною) в домі автохтонного етносу, як досить точно визначила О. Забужко, „проліг через мову” [2, 102].

Механічне вживання української мови з обов’язку, ситуативно, тільки як засобу здобуття певного суспільного статусу або ж тільки як чинника, що може створити додаткові шанси у просуванні кар’єрними щаблями, як засвідчують спостереження за мовленням багатьох високо посадових чиновників, аж ніяк не включають мовця органічно в український комунікативно-культурний світ. У зв’язку з цим уже давно на часі перегляд хибної і досить шкідливої концепції т. зв. „вільного вибору” мови спілкування. Парадоксально, але навіть деякі психологи, соціологи, не кажучи вже про політологів та політиків, дотримуються думки про вибір мови як справу начебто суто приватну, як акт індивідуальний. Концепція „вільного вибору” сприятиме поширенню явища „мозаїчності”, що, безумовно, неприпустимо, зокрема, на офіційному рівні спілкування. По-перше, „мозаїчна” мовна особистість не може бути рівноцінним мовним партнером для монолінгва, що ми спостерігаємо на прикладах мовлення багатьох чиновників; по-друге, така особистість, як цілком слушно зазначає О. Закарян, обмежена в розвитку своїх творчих можливостей [3, 194]. Науковці висловлюють сумнів, що „роздвоєні” мозаїчні особистості можуть досягти повноцінного духовного й інтелектуального розвитку, а в багатьох випадках деякі фрагменти цієї мозаїчності не покриваються жодною з мов і залишаються „білими плямами” в духовному світі особистості. Це явище кваліфікується фахівцями як

напівмовність, яка полягає в тому, що особистість не володіє ні мовою своєї нації, ні будь-якою іншою в межах загальноприйнятих для грамотної людини норм. Напівмовна людина не здатна висловити засобами мови всі найтонші відтінки думки, яка, до речі, з цієї ж причини не може бути чітко структурована на вербальному рівні. Чи ж спроможні такі особистості вирішувати надскладні національно-мовні, соціально-економічні, державотворчі та інші проблеми? Більшість державних очільників України навіть українцями себе визнати не наважуються. „Дивлюся на Верховну Раду. Там із них усіх [депутатів] вилучені українські гени,” – з болем сказав гірку правду Ю. Мушкетик [7, 19].

Ті політики, які лицемірно нав'язують думку про консолідацію, про формування політичної нації лише за умови офіційної двомовності в нашій державі, хай дадуть відповідь на питання: якою мовою (чи мовами?) за умови офіційної двомовності має послуговуватися армія і всі силові структури? Якою мовою (чи мовами?) мають користуватися, наприклад, авіадиспетчери? Якою мовою (чи мовами?) слід репрезентувати нашу країну на міжнародному рівні? Обстоювачам двомовності слід було б більш зважено осмислювати названі проблеми і хоч би ознайомитися з досвідом розв'язання національно-мовних проблем у США, Польщі, країнах Прибалтики, Чехії, Бельгії та ін.

Науковці однак в тому, що „мова – гарант нашого національного й державного самозбереження. Тому, втративши її, ми втратимо не тільки державу, а й самих себе” [3, 183]. Своєчасна й правильна думка, яку слід було б викарбувати на одній зі стін у залі засідань Верховної Ради. Увесь досвід світової історії засвідчує, що будь-яка національна ентропія, зникнення з лиця Землі народів і держав завжди починалося з втрати мовної культури, з відмови від мовної самостійності, з капітуляції перед мовною експансією. Турбота про національну мову і національну культуру знаходиться на чільному місці навіть у тих країнах, де цим національним святиням нічого не загрожувало. Так, кілька років тому французький сенат затвердив спеціальний закон „На захист французької мови”, відповідно до якого особи, що зловживають англійськими словами, для яких існують національні еквіваленти, можуть бути оштрафовані на суму до 20 тисяч франків [5, 17]. Подібні закони в останні десятиліття були прийняті в Польщі, Німеччині, США та інших країнах. У нашій же країні деструктивні сили намагаються розколоти народ на мовно-культурному ґрунті, бо суперництво двох мовних спільнот у межах однієї нації – це шлях до конфронтації, яка завжди складається, на жаль, не на користь національної мови, що в кінцевому результаті призводить до повного її витіснення. Очевидно, у тих, хто домагається двомовності в Україні на офіційному рівні, дещо інші наміри, інші бажання і плани, аніж турбота про „російськомовних”.

Український народ є політично розколотий саме на мовно-культурному ґрунті. Жодна національна культура як самодостатня й

самобутня не може реалізуватися засобами іншої мови. Бо саме мова конструює, вибудовує „ті виміри позамовної реальності, які невідомі іншим лінгвокультурним системам”, у мові здійснюється „духовне обживання світу” [4, 15]. Саме в рідному слові світ стає нам ближчим. Денаціоналізуючись, ми втрачаємо з поля зору і наш український світ. Досить слухною є думка О. Забужко: „Нація, що мислить про світ і себе в ньому категоріями позиченої мови (метамови), мислить несамостійно, тобто сходить з єдиної, унікальної у всесвіті позиції, приділеної лише їй” [2, 148]. Духовне чужинство пролягає перш за все через мову, а відібрати мову – означає фактично підготувати ґрунт для „духовної кастрації майбутніх поколінь” [2, 104].

Поданих міркувань знаних лінгвістів, філософів, культурологів, очевидно, досить для з'ясування унікальності когнітивно-пізнавальних аспектів відображення світу засобами рідної мови, для усвідомлення рідної мови і культури як глибинного осередка морального здоров'я народу. Отже, криза національної ідентичності пов'язана передусім з глибокою кризою національної ідентичності на мовно-культурному рівні.

Науково обґрунтованого і справедливого державного лінгвокультурного планування в нас ще не здійснено. А без нього вирівнювати мовно-культурний простір у нашій державі безперспективно. Сильній опозиції до соціокультурної і мовно-культурної асиметрії має опонувати життєстверджуюча чітка позиція держави, спрямована на захист і утвердження її мови і культури, що мають глибинний просторовий і часовий зв'язок зі своєю землею.

Держава не поставила міцний щит від досить потужних спроб утверджувати російську мову й культуру в українському просторі в статусі рідної не тільки для росіян, а й для русифікованих українців. Мовно-культурний розвиток України відбувається викривлено, однобічно. Це в свою чергу поглиблює деградацію морального здоров'я народу, провокує можливість розколу країни на мовно-культурному ґрунті.

Література

1. Дзюба І. М. Доля мови – доля народу / І. М. Дзюба // 3 криниці літ: У 3-х т. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2006. – Т.3. – С. 795-819.
2. Забужко О. С. Хроніки від Фортінбраса: [вибрана есеїстика 90-х] / О. С. Забужко. – К.: Факт, 1999. – 340 с.
3. Закарян О. Л. Несколько замечаний о национальном языке и двуязычии / О. Л. Закарян // Национальный вопрос и новое мышление: сб. научн. статей. – Ереван: Изд-во Ереванского ун-та, 1989. – С. 183-201.
1. Кісь Р. Мова, думка і культурна реальність / Р. Кісь. – Львів: Літопис, 2002. – 304 с.
2. Кужель О. Про роздвоєння мови / О. Кужель // Дзеркало тижня. – 2004. – 27 листопада.
3. Мовчан П. М. Мова – явище космічне: [есе, літературно-критичні статті] / П. М. Мовчан. – К.: Просвіта, 1994. – 168 с.
4. Мушкетик Ю. Багато з того, що маю сьогодні, уже б не писав / Ю. Мушкетик // Україна молода. – 2009. – 31 липня.
5. Окара А. На захист російської мови / А. Окара // Дивослово. – 2001. – №7. – С. 2-4.
6. Потебня А. А. Язык и народность / А. А. Потебня // Эстетика и поэтика. – М.: Искусство, 1976. – 614 с.
7. Толочко П. Имеет ли Украина национальную идею? / П. Толочко // Киевские новости. – 1995. – 20 октября.